

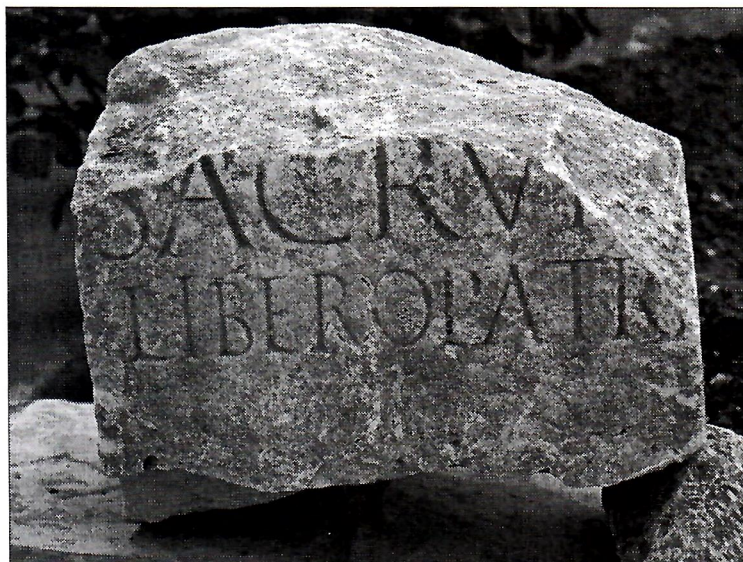

**rasprave,
studije
i
članci**

Radoslav DODIG

NALAZ RIMSKIH SPOMENIKA U MOSTARSKIM VRATIMA KOD LJUBUŠKOG

U srpnju 2005., čisteći gomilu kamenja u dvorištu iza kuće, na lokalitetu Drini, širi predio Podjurjevice u Mostarskim Vratima kod Ljubuškoga, Vinko Nuić slučajno je otkrio tri dobro obrađena kamena ulomka. Pomnijim pregledom utvrđeno je da se radi o rimskim spomenicima, od kojih su dva očito bila žrtvenici s natpisima, dok je treći ulomak bio anepigrafski. Sva tri ulomka klesani su od vrlo kvalitetna kamena, vjerojatno iz otočkih kamenoloma (Korčule ili Brača), jer je domaći vapnenac iz Ljubuškoga poprilično neprikladan za epigrafske spomenike.

Sl. 1. Natpis iz M. Vrata u čast bogu Liberu.

1. Prvi ulomak (Sl. 1) nepravilna je četvrtasta oblika s približnim dimenzijama š - 33 cm, v - 20 cm i d - 26 cm. Na prednjoj, glatko obrađenoj strani, dobro je vidljiv natpis u dva retka:

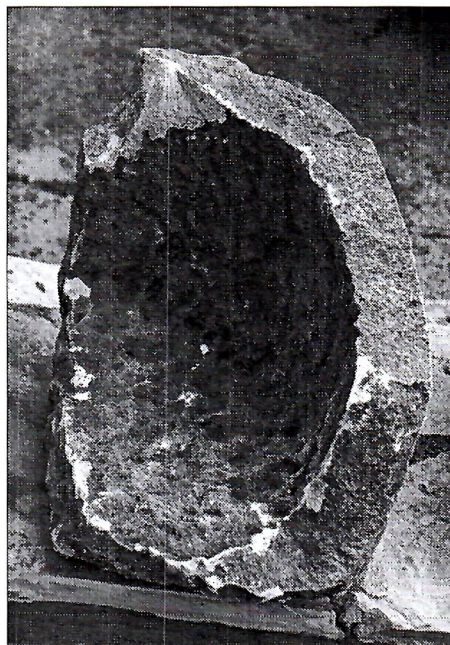
SACRV(M)   SACRUM
LIBEROPATR(I)   LIBERO PATRI

Slova u prvom retku velika su 5,5 cm, a u drugom retku 4 cm. Natpis se nalazi u posjedu V. Nuića.

2. Drugi ulomak (Sl. 2) slične kamene strukture, pravokutna je oblika s približnim dimenzijama v - 25 cm, d - 22 cm i š - 18 cm. Između gornjega dijela, očito natpisna polja, i donjega dijela, vjerojatno postolja, nalazi se trostruko profilirana greda, čiji su gornji i donji profili široki 2,5 cm, a srednji 5 cm. Ista profilacija vidljiva je i sa zadnje strane ulomka. U sredini profilacije vidi se četvrtasta rupa, što govori da je spomenik bio naknadno korišten. U natpisnom polju vidljivi su u zadnjem redu tragovi dva slova. Prvo ima samo pri dnu urezanu okomitu crtu sa serifom, a od drugoga vidi se dio okomite crte i haste okrenute udesno. Vjerojatno je u pitanju obredna kratica, možda P L, odnosno P(osuit) L(ibens)? Spomenik se nalazi u posjedu V. Nuića.

Sl. 2. Žrtvenik iz M. Vrata, Ljubuški.

Sl. 3. Kameni ulomak iz M. Vrata.

3. Treći anepigrafski ulomak (Sl. 3) zaobljeni je dio neke kamene posude, čija približna visina iznosi 20 cm, debljina 5 cm, a dubina 15 cm. Ulomak se nalazi u posjedu V. Nuića.

Prva dva ulomka predstavljaju očito žrtvenike, koji su obično imali profiliran gornji i donji dio, s naglašenim postoljem i krovom, između kojih se nalazilo natpisno polje. Prvi ulomak žrtvenika jasno je posvećen bogu Liberu, čiji je uobičajen atribut Pater.¹ Dosad su na području Ljubuškoga bila poznata dva spomenika sa spomenom boga Libera. Prvi je votivni natpis iz 1. st., koji se čuva u Arheološkoj zbirci Franjevačkoga samostana Humac kod Ljubuškoga, a govori o gradnji Liberova hrama, koji je bio oštećen: *Q. Pisenius Severinus leg(ionis) XI Cl(audiae) templum Lib(eri) Pat(ris) vetustate corruptum porticib(us) adiect(is) restituit.*² Drugi je počasna tabula ansata iz 173. po. Kr., sada u Arheološkoj zbirci Franjevačkoga samostana Humac, u kojoj se spominje hram boga Libera i božice Libere, također oštećen, koji je obnovila I. Belgijska kohorta: *Templum Liberi/ Patris et Liberae vetustate dilabsum restituit/coh(ors) I Bel(garum) adiectis porticibus curam agente/ Fl(avio) Victore (centurione) leg(ionis) I Ad(iutricis) P(iae) [F(idelis)]/ Severo et Pompeiano/ II co(n)s(ulibus).*³

Liber je staro italsko božanstvo, koje se posebno slavilo u vrijeme berbe grožđa. Tragovi njegova kulta zabilježeni su najvećma u jugozapadnoj i zapadnoj Bosni, te u Hercegovini u Ljubuškom; u BiH ukupno na 13 mjesta.⁴ Postoji mišljenje da se na području Bihaća, Glamoča, Livna i Tomislavgrada radi o autohtonom (epihorskom) božanstvu, koje je izjednačeno s rimskim Liberom (*interpretatio Romana*).⁵ Na području Ljubuškoga, gdje je Liber imao hram, bilo samostalno bilo u zajednici s

---

¹ "Liber - Libera - Liberalia", *Der Kleine Pauly, Lexikon der Antike in fünf Bänden*, Band 3, Deutscher taschenbuch Verlag, München, 1979., str. 620-621; R. MARIĆ, *Antički kultovi u našoj zemlji, reprint Čigoja štampa*, Beograd, 2003., str. 85; V. PAŠKVALIN, *Kultovi u antičko doba na području Bosne i Hercegovine*, posebni otisak iz Glasnika Zemaljskoga muzeja, svz. Arheologija, Sarajevo, 1963., str. 142.

² CIL, III, 1789 = 6363 = 8485; E. IMAMOVIĆ, *Antički kulturni i votivni spomenici na području BiH*, V. Masleša, Sarajevo, 1977., str. 398; V. ATANACKOVIĆ - SALČIĆ, "Kameni arheološki spomenici u Arheološkoj zbirci na Humcu", *Naše starine, XIV-XV.*, Sarajevo, 1981., str. 267.

³ CIL III, 1790 = 6362 = 8484; E. IMAMOVIĆ, *Antički kulturni i votivni spomenici na području BiH*, V. Masleša, Sarajevo, 1977., 400; V. ATANACKOVIĆ - SALČIĆ, "Kameni arheološki spomenici...", str. 268.

⁴ E. IMAMOVIĆ, nav. dj., str. 160.

⁵ V. PAŠKVALIN, nav. čl. 137.

Liberom, riječ je o rimskom božanstvu, bogu vina i veselja, čiji je kult posebice bio popularan u rimskoj vojsci. Njegovi širitelji i štovatelji bili su vojnici iz Italije, Grčke i Male Azije.⁶ Liberov kult zabilježen je u susjednoj Naroni, gdje je njegov kult bio vrlo rano razvijen i popularan.⁷ I tamo je postojao barem jedan njegov hram, uz pet natpisa posvećenih Liberu.⁸ Zamjetno je da su u Naroni štovanje Libera popularizirali posebice libertini, jer je u njih Liber možda pučkom etimologijom smatran bogom slobode (liber, slobodan).⁹ Na širem području Dalmacije, prije otkrića natpisa u M. Vratima, bilo je poznato 48 natpisa u čast Libera, od čega najviše u Saloni, tj. 13.¹⁰ Na natpisu u M. Vratima Liberov epitet je Pater (otac), što nije rijedak slučaj, uz već poznate attribute augustus i sanctus.¹¹

Lokalitet Podjurjevica na Mostarskim Vratima nije nepoznat u arheološkoj literaturi. Nedaleko od kuće V. Nuića još krajem 19. st. nađeni su spomenici veterana VII. legije: Lucija Herenija (CIL, III, 6364 = 8488)¹² i Marka Sosija (CIL, III, 8493),¹³ dok se u litici ispod ceste Ljubuški - Čapljina i danas nalazi uklesan natpis veterana iste legije Lucija i Gaja Domicija (CIL, III, 8487).¹⁴ Nedaleko od Podjurjevice, na lokalitetu Zorbinovac, u jednom kasnoantičkom grobu pronađena je čuvena Ara Augusta, koju su Augustu i Tiberiju postavili veterani pagi Scunastici.¹⁵ Predio Podjurjevice, zvan Filovača,¹⁶ s gomilom građevinskoga materijala

---

⁶ *Arheološki leksikon BiH* (ALBiH), Zemljaski muzej BiH, Sarajevo, 1988., svz. 1, str. 103.

⁷ M. ZANINOVIĆ, *Štovanje Libera na istočnom Jadranu, Od Helena do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 341.

⁸ E. MARIN, *O antičkim kultovima u Naroni, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, HAD, svz. 5, Split, 1980., str. 209.

⁹ Ž. MILETIĆ, *Religijski život u Naroni, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve*, HAD, vol. 22., Zagreb, 2003., str. 215.

¹⁰ R. MATIJAŠIĆ - F. TASSAUX, *Liber et Silvanus, Les cultes polythéistes Dns l'Adriatique Romaine, Ausonius*, Bordeaux, 2000., str. 68.

¹¹ R. MATIJAŠIĆ - F. TASSAUX, nav. dj., str. 92-96; B. OLUJIĆ, "Liberov kult na području rimske provincije Dalmacije", u: *Latina et Graeca*, 35, Zagreb, 1990., str. 19-20; B. GABRIČEVIĆ, *Dioniz - mit i biće, Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta*, Književni krug, Split, 1987., str. 148-149.

¹² C. PATSCH, *Manja istraživanja u Naroni i oko nje*, Ogranak Matice hrvatske u Metkoviću, Metković, 1997., 41.

¹³ ISTO, str. 41, sada u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

¹⁴ ISTO, str. 41.

¹⁵ M. ABRAMIĆ, "Dva historijska natpisa iz antikle Dalmacije", zbornik G. Kacarova, Sofija, 1950., str. 235-237.

¹⁶ ALBiH, svz. III., 323.

u iskrčenim zidovima i gomilama, vjerojatno je bio rimska villa rustica, ili manje veteransko naselje.¹⁷ U razdoblju kada Mostarska Vrata nisu bila odveć urbanizirana kao danas, arheolozi su na njivama Podjurjevice nailazili na kamene kvadere i ulomke rimske cigle. Nađen je i novčić cara Proba, dok se in situ i danas nalazi, pored jednog vrlo starog bunara, kasnoantički poklopac sarkofaga.¹⁸ Na obližnjem brdu Jurjevici, na vrhu Gradina, nalazi se markantna pretpovijesna gradina iz brončanoga i željeznoga doba.¹⁹ Nije isključeno da se upravo na širem predjelu Podjurjevice u Mostarskim Vratima i istočnom dijelu Ljubuškoga protezalo rimsko naselje Pagus Scunasticus.

Najstarije štovanje Liberova kulta nalazimo u susjednoj Naroni, gdje je možda već u 2. st. pr. Kr. postojao njegov hram.²⁰ Liberov kult bio je najvjerojatnije italskoga podrijetla. Žrtvenik u čast bogu Liberu iz M. Vrata govori o razvijenosti vinogradarstva u ljubuškom kraju, te o popularnosti Libera (i zajednice Libera i Libere) u rimskih veterana.

Sažetak

U srpnju 2005., na lokalitetu Drini, širi predio Podjurjevice u Mostarskim Vratima kod Ljubuškoga, slučajno su otkriveni ulomci triju rimskih spomenika. Prvi je ulomak četvrtasta oblika (dimenzije: š - 33 cm, v - 20 cm i d - 26 cm), s natpisom u dvama recima: SACRUM LIBERO PATRI. Drugi ulomak pravokutna oblika (s približnim dimenzijama v - 25 cm, d - 22 cm i š - 18 cm) ima samo u jednom retku tragove dvaju slova, možda P i L : P(osuit) L(ibens)? Treći anepigrafski ulomak zaobljeni je dio neke kamene posude (s približnim dimenzijama: visina 20 cm, debljina 5 cm, i dubina 15 cm). Sva tri ulomka klesani su od vrlo kvalitetna kamena, vjerojatno iz otočkih kamenoloma (Korčule ili Brača).

Prva dva ulomka predstavljaju očito žrtvenike. Novopronađeni natpis u čast boga Libera treći je votivni natpis boga Libera s područja Ljubuškoga. Vjerojatno se štovanje boga Libera proširilo s italskim doseljenicima u provinciju Dalmaciju. Nalaz iz M. Vrata govori o razvijenosti vinogradarstva

---

¹⁷ I. BOJANOVSKI, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji*, ANUBiH, Godišnjak XV., Centar za balkanološka ispitivanja, k. 13, b. 107, str. 138.

¹⁸ I. BOJANOVSKI, "Epigrafski i topografski nalazi s područja antičke Bigeste (Pagus Scunasticus)", u: *100 godina Muzeja na Humcu*, Ljubuški, 1985., str. 91.

¹⁹ AL BiH, svz. III., 326.

²⁰ B. OLUJIĆ, nav. dj., str. 11.

u ljubuškom kraju. Bog Liber, čiji kult je posebice bio popularan u rimskoj vojsci, imao je hram na području Ljubuškoga. Nije isključeno da se upravo na širem predjelu Podjurjevice u Mostarskim Vratima i istočnom dijelu Ljubuškoga, gdje se našlo dosta ulomaka rimskoga građevinskog materijala i više nadgrobnih natpisa, protezalo rimsko naselje Pagus Scunasticus.

Radoslav DODIG

DISCOVERY OF ROMAN MONUMENTS AT MOSTARSKA VRATA NEAR LJUBUŠKI

Summary

In July of 2005. cleaning a mass of rocks in a yard behind the house, in a locality of Drina, wider region of Podjurjevice at Mostarska Vrata near Ljubuški, Vinko Nuić accidently discovered three well shaped stony fragments. With the closely search, it was confirmed that these are roman monuments, two of which were altars from the inscriptions, while the third fragment was anepigraphic. All three fragments were carved with the high quality stone, probably from the islands stone-pits (Korčula or Brač), because the local lime-stone from Ljubuški is unsuitable for the epigraphic monuments.